

Лілія Лавринович

ПОЕТИЧНА ЗБІРКА К. КАЛИТКО «КАТІВНЯ. ВИНОГРАДНИК. ДІМ»: ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗМІСТУ ТА ФОРМИ

У статті досліджено особливості реалізації темпоральних мотивів у поетичній збірці К. Калитко «Катівня. Виноградник. Дім». Концепт часу у її творах по-різному виявляє себе в зображенні минулого, теперішнього та майбутнього. Художня семіотика часу в автора тісно пов'язана з міфопоетичними образами. Основні темпоральні мотиви — роду, дитинства, старості, травматичної пам'яті, тривання, кохання, смерті, вічності. Характерною рисою стилю К. Калитко є наявність великої кількості тропів, в основі яких — поетичне осмислення часових образів.

Ключові слова: *поетика часу, сучасна українська лірика, Катерина Калитко, мотив часу, міфопоетика, темпоральна семантика.*

Поетична творчість сучасної української письменниці, дослідниці й перекладача літератури Боснії й Герцеговини К. Калитко охоплює низку збірок: «Посібник зі створення світу» (1999), «Сьогоднішнє завтрашнє» (2001), «Портретування асфальту» (2004), «Діалоги з Одисеем» (2005), «Сезон штормів» (2013), «Катівня. Виноградник. Дім» (2014), остання серед яких відзначена премією «Літакцент року» в номінації «Поезія». Критики та колеги по поетичному цеху компліментарно відгукуються про збірку, зазначаючи, зокрема, що її панівний пафос — трагічний, і його «витримано від першого рядка до останнього», що особливістю поезики авторки є «невизначеність образного ряду, ... що наближає вірші до музики — ідеального стремління поезії» (В. Голобородько) [4], що К. Калитко «вражає читача вмінням створювати живі і виразні сюжети — подекуди містичні, почасти реалістичні і моторошні, повнокровні, плотські, переконливі та яскраві» (Каша Сальцова) [4], що це «серйозна і стримана в кожному рядку» збірка, яка є «глибинною бомбою» в найновішій українській поезії (О. Сливинський) [4], що збірка — «без перебільшення, етапна для української поезії книга» (Є. Стасіневич) [3]. Схвальні критичні відгуки наразі — чи не поодинокі спроби фрагментарного осмислення збірки К. Калитко, тож є потреба проаналізувати її з використанням літературознавчого інструментарію.

Темпоральні аспекти поезики збірки «Катівня. Виноградник. Дім» — ракурс дослідження, викликаний загальним інтересом до проблем художньої категоризації феномену часу та поезики часу в новітній ліриці. Репрезентація художнього часу в ліриці — проблема, яка (попри прискіпливе зацікавлення сучасного гуманітарного пізнання темпоральними атрибутами буття та їх

осмисленням у філософському та літературному дискурсах) досліджена мало. Класичні теоретичні праці С. Скварчинської, Д. Лихачова, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, В. Мейлаха, М. Гея, Б. Кормана, Н. Копистянської, наратологів Ж. Женетта, В. Шміда та багатьох ін. мають стосунок переважно до епічних творів, хоч ставлять за мету вивести універсальні формули поезики часу (та простору) в художньому творі. Художній час у ліриці (як проблему теоретичну та / або у творчості окремих персоналій) досліджували О. Чичерін, Г. Поспелов, Б. Єгоров, Е. Соловей, Є. Нахлік, В. Смілянська, О. Шупта-В'язовська, Г. Токмань, Г. Жуковська, Л. Андрущенко, О. Маланій, Л. Дзіковська та ін. Наша мета — ідейно-художній аналіз збірки К. Калитко «Катівня. Виноградник. Дім» крізь призму змісту й поезики темпоральності.

Будь-яка художня рефлексія містить певні темпоральні коди, які більшою чи меншою мірою виражені в конкретному літературному явищі. Темпоральні мотиви, які можуть виявлятися в художньому творі з різним рівнем інтенсивності та цілісності, а також індивідуальні особливості темпоральної поезики в ідіостилі автора — джерела, завдяки яким можна визначити особливості світоглядної систематики митця й виявити самобутність його образно-емоційного відображення світу.

Поетична збірка К. Калитко «Катівня. Виноградник. Дім» не є книгою, яка презентує лірику з глибокою філософською рефлексією, це не версіфікація на тему філософії часу, вона не належить до тих, які надміру раціонально підходять до сучасності як традиційного для лірики об'єкта художнього осмислення (пригадаймо в О. Потебні: «Лірика — *graesens*. Вона є поетичним пізнанням, яке, об'єктивуючи почуття,

підпорядковуючи його думці, дає можливість вивищитися над ним...» [5, 448]. Очевидно, саме почуття, а не раціо творить ліричну канву збірки. Урешті, як відомо, емоційна наснаженість будь-якої поезії, здатної узагальнювати в бездоказовому, але переконливому образі, часто наближає до істини ближче, ніж раціонально-логічні роздуми.

Поезія К. Калитко емоційно важка. Наскрізний мотив збірки — мотив болю, який через свою надмірність не піддається адекватному раціональному описові. О. Сливинський зауважує: «Зазвичай брак іронії і хоч би тіні усмішки — слабе місце тексту, але в цих віршах переважно йдеться про таку концентрацію болю (болю, що переживається зараз, або болю, вже пережитого, зосередженого в минулому, яке кидає в піт і насилає кошмари), що навіть мовчання вже здається героїзмом, що там казати про усмішку. Мовчання тут, у віршах Катерини Калитко — це здатність не закричати» [4].

Тож основний часовий модус у збірці — модус сучасності, яка важко переживається «тут-і-тепер». Уже перша, вступна, поезія книжки — «як прожити нам тепер після всього що сталося» — створює сюрреалістичний мотив болю, практично позбавлений будь-якої конкретики (тобто причина цього болю не названа), натомість сформований на символічних асоціаціях-алюзіях. Такою алюзією є, скажімо, вказівка на персонажа з німецької середньовічної легенди дударя-крисолова з Гамельна (образившись на міщан, що не заплатили йому за роботу, за допомогою чарівної флейти він вивів із міста всіх дітей, які відтоді щезли назавжди, очевидно, потонули в ріці; до слова, образ занапащених дітей тяжіє над усією збіркою). Або образ комети як єдиного дитячого спогаду:

*про дитинство ти пам'ятаєш хіба комету
не роки не міста а її постійну присутність
що робити тепер коли крик як у неї хвіст... [2, 7].*

При цьому в невеликій за обсягом поезії у питальних та апелятивних конструкціях шість разів ужитий прислівник «тепер», який у контексті майже ритуальних повторів-рефренів виконує водночас сугестивну і терапевтичну функцію (особливо з огляду на те, що пунктуаційно питальні речення як такі не оформлені): «як прожити тепер» — «що робити тепер» — «як прожити тепер» — «відшукай тепер» — «як згадати тепер» — «як прожити тепер». Так твориться образ застиглою в теперішньому часі болю, за межі якого вийти майже неможливо — ні у спогад, ні тим більше в майбутнє. Про свою поетику К. Калитко говорить: «Мій підхід — переплавлення актуального переживання в універсальне, інколи навіть вивільнення з географії і хронології,

кристалізація архетипного і міфологічного. Тоді, як не парадоксально, з'являється свобода найгостріше, найпроникливіше говорити про сьогодення, відчуваючи велику несамотність із вагою цього досвіду» [3].

Саме такий підхід спостерігаємо і в подальших поезіях збірки, згрупованих у три розділи: «Нестерпні ріки», «Діти з ручними зміями», «Абрикосова кісточка». Назви розділів співвідносяться із тричленністю назви самої збірки та асоціативно співвідносні з нею. Сама авторка пояснює титул книги так: «Катівня — як етап формотворчого болю, виноградник — лімбічна територія, дорога, християнське причастя чи свобода рости, долаючи біль, кожному своє. А після цього — Дім. Тобто ця назва — напрямок руху, який саме зараз бачиться мені правильним» [3]. Кожна складова назви збірки має просторове смислове маркування: катівня — простір болю, виноградник — простір росту, дім — простір рідного.

Так само кожна з них містить низку часових маркерів, які в сукупності творять наскрізну семантичну «підкладку» тексту — тривання, час і рух через нього (чи неможливість руху). Це передусім образи-міфологеми, серед яких чи не найуживаніший — образ води (найчастіше в інваріанті ріки). Міфологема води як однієї з першостихій має багату символіку, причому часто із дуалістичним значенням (символізує жіноче й чоловіче начала, початок і кінець суцього, очищає і може бути загрозою тощо). Неоднозначним є образ води і в поезії К. Калитко, причому він майже завжди формує додаткові конотації, які в сукупності творять тугий сплав різноаспектних мотивів, одними із провідних серед яких є мотиви часу, пам'яті, людського життя, тривання і смерті. Такий підхід — цілком у дусі народної міфопоетики (хоч в авторки він виконаний далеко не в народнопоетичній стилістиці). В українській міфології «річка осмислюється як дорога в інший світ... Вона символізує також течію часу, вічність і забуття. <...>. Річка пов'язана з ідеєю долі, смерті, страху перед потаємним, з ... емоційними переживаннями втрати...» [1, 423]. Саме такі символічні конотації, вочевидь, найчастіше зустрічаються в поезіях збірки «Катівня. Виноградник. Дім». Так, у поезіях «Падре», «Зимова Анна стає на воду — вода співанку заводить» вода забирає людей та їхні життя («Куди, куди течуть ці ріки нестерпні?» [2, 49]); це також джерело небезпеки («Вода складається із потонулих човнів» [2, 29]); вода не лише вбиває, а і стирає пам'ять людини і про людину («з мене наче витекла пам'ять» [2, 19] та ін.).

Міфосемантика води в К. Калитко — також хтонічно-мортальна («Птахозмій за горбом зветься Буг; віковичний, тому Південний. / Він ворушить пір'ям плоскоденок і ламає деревам

гомільки, / а нап'ється років із лица твого — угамоує кубла демонів / на вікнинах, де камені, побіля осель, де мілко» [2, 11]); вона забирає людський вік як плату за існування роду. Із нею асоціюється проминання сущого: «Дунай проходить і каже: віддай, віддай / і пасмо, і спазм, і руку із рукава, / ти не розумієш, я не просто вода, / ти вся проминеш, а я собі далі триватиму» [2, 15]. Але вода символізує й досвід і тяглість: «Є ріки, які на роду нам — перепливати, / а є такі, над якими довго жити і думати» [2, 14].

Сучасне, «тепер» у К. Калитко (особливо часто, як видається, в першому розділі збірки) надміру застигле, позбавлене динаміки. Це простір тривоги («тут росте в межируччі тремка тривога тотемна» [2, 25]). Очевидно, саме тому воно асоціюється зі сном, сновидністю. Це природний спосіб вивільнитися з тривання, з його вічною ваготою часу і страждання. Але сон виявляється повтором у різних варіаціях того самого: людське буття — безконечний простір болю — як раніше, так і тепер. У поезії «Засинаючи, люди розглядають у вікна фортецю» давнє минуле тепер уже руїн («В перерізанім горлі фортеці живуть сичі, / розкришилися зуби, але загалом жива» [2, 16]) проступає через образ сонного простору і відкриває картину минулих герців та людей, що були (і ще лишились у пам'яті) частиною цього простору: «Ця земля так довго їла їх і пила, / та слова лишились, коли минули діла: / канчуки, сагайдаки, капкани, що ставлять свої / на своїх...» [2, 16–17]. Врешті, час не шкодує нічого, тому фінал усього, навіть найдавніших і найтривкіших споруд, той самий: «Вже давно відомо: колись настане той день, / що й фортеця із військом у зимну ріку піде» [2, 17].

Пам'ять — репрезентант минулого, те, що дає йому можливість не лише відбуватися в сьогоденні, а й претендувати на вічність, і вона, за К. Калитко, залежить, насамперед, від мови, мовлення («Ти нічого не матимеш, / окрім промовленого» [2, 20], «Вічність — у приголосних. Говори, говори» [2, 35]), але не лише від них, адже все, що відбувається в минулому, залишає по собі сліди: «А по всьому лишаються, флером в повітрі тримаються / звуки спільноприсутності, відбитки і відображення» [2, 62].

Один із найважливіших мотивів збірки — травматична пам'ять. Балканський контекст чималої низки творів очевидний: К. Калитко, яка багато досліджує та перекладає сучасну літературу Боснії і Герцеговини та яка добре знає недавню трагічну історію краю зсередини (Боснійська війна, облога Сараєво 1992–1996 рр.), проживає цей досвід як власний. Пророчо звучать вірші книги по відношенню до сучасних подій в Україні. Яскравим прикладом поетичного тексту, в основі якого лежить мотив травматичної пам'яті, — вірш «Сирітське»:

П'ять свічок за утоплених, дві — за зниклих в огні,
Ще три — за просто зниклих.
Підгинаються ноги.
Строгі недільні святі тихо подзвонюють німбами...
<...>
Дай мені іншу пам'ять, спокою дай мені.
Іншого вже немає, — відповідає дощ.
Все, що сталося — сталося [2, 83].

Натомість антиномічне до феномену пам'яті поняття «забуття» в К. Калитко, залежно від його змісту, може мати не такі однозначні конотації. Так, у поезії «Гімн зачувши на радіо, каліки встають квапливо» виникає образ безпам'ятства як способу втекти від болю і страху. Таке «забуття з'їдає», бо «фантомні болі нестерпні» [2, 28]. Тоді як є інша непам'ять — коли віддалені в часі події, особливо пов'язані з переживанням радості, стираються і «консервуються», перетворюючись на міф, як, наприклад, про це йдеться в поезії «Коридор із дзеркалами»: «Забуття — як бурштин, / робить усе золотим / і нерухожим» [2, 121].

Оскільки людину формують не лише особисті, а й колективні спогади, вона сама — результат колективної, родової пам'яті. Лейтмотив збірки — тяжіння родової та генної пам'яті над людською природою («Та з пам'яттю марно битися. Гени бродять як дріжджі...» [2, 40], «І столітні грубки, облицьовані кахлями, / гріють зграї родинні всю довгу ніч» [2, 111]).

Для образу родової пам'яті К. Калитко використовує надзвичайно ємкий і переконливий флористичний образ виноградної лози (як і різних його варіацій та дотичних образів — дерева, стебла, плоду, хребта та ін.). Ріст лози з року в рік — метафора переходу від одного покоління до іншого, їхньої тяглісті, причому кожне наступне вбирає в себе біль попередніх («біль глибиною в міф» [2, 72]): «По винограді батьків діти так добре вміють / жити свою оскомину. / Зрошуй новий виноград, підпалюй лози віджилі. / Кожне коліно зламане, / в кожному угніздилася / птаха Страх, і сотає собі на поживу жили» [2, 46], або: «Ртутними стеблами болю плететься рід» [2, 116]; або «селище порожніє, / тріскотять родинні хребти, як лоза у грубі» [2, 93] та ін.

У цьому сенсі симптоматичною як у плані загального звучання збірки, так і в контексті темпоральної семантики тривання роду є поезія «Перетворення», де авторка зображує алегоричний образ придорожньої черешні, яка в літню пору втрачає своїх дітей:

Немає печалі більшої, як придорожні черешні:
соковиті діти, вчовгані ув асфальт, забуті іще у червні.
Літо стирає червоне, та не приносить полегшення.
<...>
Діти впали у землю. Діти не проросли... [2, 70–71].

У поезії знову звучить мотив перерваного роду, сакрального родового часу. Проте в цьому випадку йдеться не про трагічні суспільні чинники, а про приватні, особисті причини руйнування тяглості роду, коли людина відривається від рідного простору, отже, від власного дому. Тут-таки варто згадати реінтерпретований у збірці образ номада (поезія «Що ж, номаде, а дому — дому в тебе нема») — кочівника-безхатченка, що в нього немає дому і рідного порогу, а отже, — «нитки червоної», що «порятує»: «Що ж, номаде, а дому — дому в тебе нема, / і не тільки зараз, а взагалі не може / бути. / Так безпорожно і бездорожено / цілу сонну вічність, що тепер переймається / буде смішно. / Тамований крик — на рік / ще один поміняєш» [2, 60].

Тривання роду — один зі способів безсмертя, яке в К. Калитко (саме так відбувається у щойно цитованому фрагменті) часто суперечить поняттю «вічність» (хоч раціональна логіка мала би ці поняття корелювати). Інший «варіант» мотиву безсмертя, як воно зображене у збірці, — асоційоване з мотивом кохання та образом коханої людини, як-от у поезіях «Носиш його реглан і його рукавиці», «Безсмертні», «Нічний хліб» («Стільки безсмертя — встигнути би роздати» [2, 32]; «Мій безсмертний, мій втомлений, ти по цей бік назавше» [2, 33]; «Кожна любов безкрая...» [2, 36], ін.).

Коли теперішнє у збірці переважно асоціюється з болем, минуле (у спогаді) суперечливе — залежно від того, якими подіями наповнене, то образ майбутнього в ній майже відсутній, а коли виникає, то в реципієнта формується стійке відчуття стилістики пророцтв у душі давньогрецьких сивілл, Кассандри (провісниці біди) або не випадково згаданого в одній із поезій [2, 46] пророка Єремії (саме він пророкував юдеям нещастя й війну, руйнування Єрусалима), з їхньою екстатичною туманною мовою та передбаченням майбутніх нещасть тощо, наприклад: «І вони співають свою коліскову війні, / і сірчаний дим повзе з гранітних розколин, / і над нетрями світло спалахує у домах» [2, 28]; або «Завтра вийдеш у сад, а він тобі не зацвіте. / Завтра глухо тобі співатиме дзвін великих пожеж, / завтра річка твоя закипить і стане кривава» [2, 95].

У поезії «Буває, створить Бог такого твого когось» з'являються антитетичні образи — передчування майбутнього та його ерзацу в образі просторікувань божевільної торговки: «...чорнильно і безіменно майбутній овид росте, а / передчуття переводить дух і б'є в свої тулумбаси. / Торуючи при вокзалі іменами й словами предтеч, / божевільна торговка говорить пробитим басом, що / все гниє, і рядюжки імен розповзаються просто під / пальцями, купить за три гривні...» [2, 104]. Межа між пророцтвом і торгівлею майбутнім — надто тонка у плані просторовому

(зокрема і в межах тексту, де вони сусідять), але нездоланна — у сферах аксіології та духу (знати, аби застерегти від біди, vs знати / вдавати знання для торгу фальшивими надіями). Так чи інакше майбутнє для ліричного Я незвідане, тому залишається констатувати: «День, в якому діти побачать першого свого мерця, / ти хотіла би якось передбачити, контролювати, / але він, звісно, буде позаплановий, безконтрольний» [2, 89]. Ймовірно, в поезії маємо алюзію на недавні українські події — Революцію Гідності 2013–2014 рр. та, конкретніше, 22 січня 2014 р., коли в центрі Києва від куль снайпера загинули перші протестувальники. Врешті, К. Калитко зізнавалася, що останні тексти до збірки було завершено в березні 2014 року, проте більшість віршів написана значно раніше, «хоча тепер самій важко в це повірити» [3]. Так чи інакше, чутливий автор вловлює імпульси доби і ретранслює їх у поетичні символи та алегорії, і в цьому сенсі він подібний до провидця.

Ближче до фіналу книжки, у її просторі, який сама авторка визначила як Дім (поезія «Десь є землі з теплим дощем і зеленими вже деревами»), з'являється спроба окреслити непізнаване: «Думаю, рай — це знати: більше ніхто не помре, / якесь майбутнє існує / І — де ти зараз знаходишся» [2, 131]. Перші два елементи тріади мають стосунок до прийдешнього (небажання передчувати / пророкувати смерть, відтак вірити в його, прийдешнього, можливість), третій — до любові, яка залишається поза часом, у вічному тепер.

Невчасність смерті — ще один мотив, характерний для збірки «Катівня. Виноградник. Дім». Він яскраво реалізований, до прикладу, в поезії «Між ним та Богом — стежка зеленої аличі» [2, 26], сюрреалістичному образку передчасної смерті людини та її переходу в інші світи — майже в душі Дантових візій. Момент переходу в інший світ означено так: «Перший холод — водночас і перший суворий вчитель: / Наближаються береги, і боги, а також борги [2, 26], — а далі символічна картина стирання людини об вир світла та порівняння її з образом білої саламандри, протєя («Обертається світло довкола осі своєї, / і стирає його об себе, мов картоплину об тертку, / неуловного, ясношкірого і невітнього, як протей / у підземній воді...») [2, 26]. Тут-таки виникають символічні підтексти, які додають мікробразу опуклості: протей, за середньовічними переказами, — чудовисько, яке, виповзає з водних надр землі та приносить лиха. Так само з'являється алюзія на образ Протєя — сина Посейдона, морського божества із даром пророкування і перевтілення.

Далі виникає образ «співкаторжан», які ще залишилися за межею смерті і «старіють, / щонайперше втрачають форму і пружність роти, / хіть облазить із них, як чорна шкурка з горіхів...» [2, 26]. Так у вірші реалізовано мотив

людської старості — теж наскрізний у збірці та неоднозначний у своєму трактуванні.

Фінал поезії знову відсилає до контекстів, а також розширює горизонт сприйняття описаної ситуації до розмірів вічності: «Багдадський злодій, веселий і неписьменний, / украв безсмертя і тепер відмотує строк / довічний» [2, 27]. Коли Л. Костенко в поезії «Осінній день» творить елегантний мотив проминання і з образом злодія асоціюється настрій світлого суму («багдадський злодій літо вкрав»), то К. Калитко актуалізує тотальний трагічний дискурс (навіть попри наявність грайливого образу «веселого» і «неписьменного» злодія): людина смертна завжди. Завершальним акордом — фраза «І між ним та Богом / сиплется алича зелена» [2, 27], яка разом із першим рядком поезії обрамлює її та доповнює враження від образу передчасної, несвоечасної смерті (асоціації з недостижними опалими плодами). Отже, рівень темпоральної семантики реалізований у вірші за рахунок образів проминання, старості, смерті (зокрема передчасної), вічності.

Щодо концепту старості як певного часового відтинку в житті людини, то він двояко виявляється у збірці. З одного боку, йдеться про феномен фізіологічного старіння, ознак старості («... старітися на пару / небезпечно на світлі» [2, 65]; «Ще молодий, а сивий» [2, 47]), а з іншого — це психологічна риса, наповнена різними конотаціями («Ти не любила бути малою і постаріла вже в тринадцять» [2, 41]; «Хто тут збирає крики, як вершки, наче крем, / щоб лікуватися ними від червивої старості?» [2, 34]). Відносність віку, його суб'єктивність, усвідомлення його психологічним фактом, внутрішнім досвідом людської душі — це накладає відбиток на стосунки і творить їх самобутній візерунок:

*За десять років, чуєш, всього за якихось
десять років кружляння серця, стікання кров'ю
ти мало змінішся.*

Вік — лише твоя примха.

А я, мій милий, буду уже старою,

*Такими, власне, народжуються — всередині вітер
зимовий [2, 105].*

Закономірним у контексті цієї відносності в зображенні віку є часте використання у збірці лексеми «діти» у значенні «люди». Подібна символіка має свої підтексти: діти — безборонні, наївні, позбавлені рацію, це ті, хто вірить у перемогу добра, кому дуже остро болить несправедливість і кого є потреба плекати й оберігати. Усі люди — діти. Так це відбувається у вже згадуваній вступній поезії «як прожити тепер нам після всього що сталося», і так само — у вірші «Children's Crusade», з його алюзією на події розстрілу Небесної Сотні та зіставленням учинку загиблих

героїв із середньовічним хрестовим походом дітей (1212), які наївно вірили в можливість звільнити Єрусалим від «невірних» без будь-якої зброї (їхня чистота й непорочність мали би бути запорукою успіху) і які, врешті, або потонули в морській подорожі, або були продані в рабство. К. Калитко, апелюючи до середньовічної історії, символічно зображає упізнавану кожним українцем-сучасником картину:

*Але от: серед ночі, зачувши близьку біду,
однією лавою леви й дерева йдуть,
а за ними діти, зграйками, насторожені,
дерев'яні щити несуть, і тріщина в кожнім.
Обережно несуть їх там, де від крові слизько,
бо щити, можливо, згодяться ще на коліски,
на легкі плоти, на ноші, коли вже раптом.
Але жодне, звісно, не хотіло вмирати,
і вони затулялися ангелами і хрестами [2, 56–57].*

Як і в цитованому уривку, образи дітей у збірці часто пов'язані з християнськими мотивами. Так, мотив порятунку безгрішної дитини-Бога лежить в основі поезії «Переходячи через кордон із немовлям на руках» [2, 50–51], яка відсилає до новозаповітної історії порятунку немовляти Ісуса і мотиву втечі від небезпеки завдяки переходу через води ріки (закличне «Просто перенеси його через цю річку, Йосипе» у фіналі вірша звучить як символ-спонука до порятунку, дарування життя Богові-немовляті). Текст твориться з цілого сплаву образів, насичених часовими маркерами (наприклад, як у далі цитованому фрагменті — «раптом», «назавжди тепер», «ніч», «доба ножів»):

*...раптом — батько. Стільки чекав і не звик
Так себе називати, а це назавжди тепер.
У ріці відкинтий перевернутий світ.
Те, що в ніч непогідну родилося із любові,
безборонно тулиться до смертного чоловіка
в цю добу ножів і дивної музики сфер [2, 50].*

Такі маркери виконують роль своєрідного каркаса, на який нарощується універсальність змісту давньої біблійної історії: смертний чоловік покликаний бути батьком і рятівником немовляти — вічного, безсмертного Бога.

Наповнена християнською символікою й поезія «Падре», де образ священника Анте твориться за допомогою зіставлення сновидного та реального планів. Проповідувач любові і зцілювач душевних ран, добрий пастир Анте в розмові з дітьми згадує своє дитинство («Чуєш — мати з дитинства кричить: "Не пливи на глибоке!"» [2, 91]). Щоночі уві сні Анте «уперто» бачить себе ліхтарем на човні, на світло якого пливе макрель: «Анте світить, і світить, і вигорає весь» [2, 91]. Відтак — фінал поезії:

*Анте сміється. Заходить у воду.
Пливе далеко і легко.
І там — дитина, рибина — залишається.
Нині і прісно [2, 92].*

Сплетена воедино низка символічних мікро-образів (сон, яв, Господній ранок, пам'ять, дитинство, світло, вода, смерть), через посередництво яких створено образ конкретної людини, завершуючись молитовним «нині і прісно», з його темпоральною семантикою всечасності, вивичує історію до рівня містично-сакральної.

Така манера «густого», концентрованого письма, насиченого великою кількістю емких мікрообразів, характерна і для інтимної лірики. Скажімо, в поезії «Раптом в темряві доторкаєшся срібла і відчуваєш — зустрінеш». Об'єкт зображення у творі — кохання і болючий спогад про минуле, де сам спогад неоднорідний (це спогад про спогад? чи спогад-уява?), бо в потоці єдиного нервового імпульсу, єдиної емоції можуть співіснувати спогади про різні часи, чи реальне з уявним, чи фактичне з вигаданим, чи дійсне з бажаним. Тому образ чоловіка з сивиною органічно суміщається з образом хлоп'ячої молитви, і цей чоловік є одночасно «останній перший» [2, 101]. А парадоксальне «І минуле кожне минуло, / але тимчасово» [2, 101] у фіналі вірша — констатація: пережите не минає.

Відносність, суб'єктивність часового плину, його суголосність стану і світовідчуванню ліричного суб'єкта, а отже, «рваність» його особистісного ритму, здатність моментально реагувати на зміну настрою (яка в К. Калитко реалізована також через посередництво «ламання» силаботоніки) можуть творити і просту побутову замальовку, де емоційно-асоціативний ряд лексем із темпоральною семантикою додають динамічності тексту, передаючи відчуття життєвого ритму (як, наприклад, у поезії «Це тільки з тобою: загублена шапка взимку...»: «година їзди», «міста посекудні», «на мить», «вічна туга» та ін. [2, 72]), і розлогі сюрреалістичні образи, в основі яких лежать «ігри» з рухом часу та які виявляються надзвичайно місткими для передачі певних психологічних станів ліричного суб'єкта. Скажімо, за допомогою темпоральної семантики, через образ швидкості, «очуднюється» мотив кохання (миттєвий спалах почуття в зіставленні з повільністю зовнішнього світу):

*Радо чиркнеш об зірку і вдумливо прогорши,
бо любов, як і звикле, летка і легкозаймиста.
І повільні «швидкі» припливуть, як мажі старі,
і до ранку тужитимуть біля дверей під їзду [2, 33].*

Або коли через образок із життя старого сусіда (вірш «Домівка усе ще можлива там, де сушать надворі білизну»), який «блукає вдома, /

переплутавши всі епохи, зачепивши плечем дві залізні милиці з Першої світової» [2, 98], виникає відчуття, «ніби час не минав і ярами повзе іприт» [2, 99]. Твориться образ хисткості реальності, яка схожа на забуту дитячу гру: «...це блукання межі розвішаних випраних простирадл, / світ щомиті тонший, / і коли обіймаєш раптом / крізь тканину — не знаєш, хто там, і знайшов ти його чи втратив» [2, 99].

Або через образну вказівку на відсутність часу авторка передає стан граничного емоційного болю довжиною в рік і для цього використовує в тексті твору відповідне обрамлення:

*Рік, якого насправді взагалі не було,
він-бо дослівно зник на самому початку...
<...>
Отже, рік, якого зовсім і не було.
Свіжі квіти зростають на переломах [2, 74].*

Насамкінець, на рівні поетики у збірці К. Калитко «Катівня. Виноградник. Дім» спостерігаємо наявність надзвичайно великої кількості різних за структурою тропів із часовою семантикою (серед них переважно — назви частин календарного чи добового циклів).

Серед них велика роль належить епітетам, які збагачують поетичний текст новими сенсами, додають йому насиченості: «...виймали з-під шкіри ми ситих гадюк минулого» [2, 23], «Хвилина вдивляння буде голодна і гола...» [2, 58], «Осінь висить наді мною, / довга й важка, як батіг» [2, 48], «...голова / відмірятиме час шурхотінь та пересипань» [2, 65], «Виймаю з себе сама / дев'яності, холодні, як дисковий телефон- / автомат на розі...» [2, 65], «триває й триває триклятий липневий день» [2, 69], «дурнуваті будильники» [2, 86], «лякливе літо» [2, 101], «літо незаліковне» [2, 102], «ніжності дике і довге літо» [2, 134], «Жовте світло з дверей вечірніх, там пахнуть їжа і цвіль, / там вечірні розмови руками, як тісто місяць» [2, 130], «Повна птахів і демонів буде зима» [2, 103], «сипке серпневе світання» [2, 137] та ін.

Зустрічаємо у збірці К. Калитко порівняння, де образи з темпоральною семантикою можуть бути або порівнюваним, або засобом порівняння: «...літо стрімке й безучне, як професійний вбивця» [2, 70], «...зима, як розкошлана нитка за голкою / важко тягнеться» [2, 93]. «Ранок сонний, як вмерзлий у кригу човен» [2, 112], «...вени, повні тепла та мови / з довгими голосними, тягучими, наче літо» [2, 73] та ін.

Розмаїта метафорика з темпоральною семантикою відкриває сферу авторських інтуїтивних осяянь в перцепції часу через схожість з іншими явищами, предметами тощо. Наприклад, образ часу передається через зооморфні, флористичні, речовинні та ін. поняття: «оббілованим звіром із рук видирався ранок, / найстрашніше

було — коли оживав» [2, 24], «У замкові мого пана струшує час луску» [2, 122], «...вивертася зеленим нутром проти нього час» [2, 21] (символ змії, який нерідко зустрічаємо у збірці, вочевидь, накладається й на образ часу); «...світанку дозволено зацвісти» [2, 17]; «А ніч-вода гойдає тіла, / і темній дім, і пришикну вулицю» [2, 39]; «Кожна приватна дата / опливає гарячим воском» [2, 100], «Привідчинено вікна і привідкрито березень» [2, 65].

Персоніфікація як різновид метафори — улюблений художній прийом К. Калитко: «Скоро зима надійде, нас на зубах розмеле» [2, 47], «... зима до світанку з легень викашлює воду...» [2, 82], «Перша спільна весна вдавилася солов'ями» [2, 121], «Якщо вже цей місяць ріже всіх однаковим лезом, / то звідки надія вижити / та / не інфікуватися» [2, 132].

Подеколи метафора твориться як візуалізація часу та / або осягнення його через просторові образи: «І тільки далекий ліхтарик: барвисте його мерехтіння / виманює із розламини часу його неслухняну тінь / з гітарою на плечі» [2, 124], «все задля чого ми крізь цю зиму росли / право отримати перший удар в обличчя» [2, 117], «кольором сходить час» [2, 124], «полудень, сонце здирає тіні з суцього» [2, 54], ін.

Зустрічаємо в поезії К. Калитко й художнє переосмислення загальнономовних метафор:

«час перестав і зовсім нікуди не йде» [2, 125], «губляться дні і числа» [2, 47], «довгоночі минають» [2, 65], «Вересень повертається, щоб змінити усе» [2, 132].

Про темпоральні аспекти поетики можна говорити і на рівні паратексту: у збірці є низка творів, в основі назв яких лексика з відповідною семантикою (наприклад, «Шосте квітня», «Ранок зрізаних квітів», «Нічний хліб» тощо).

Таким чином, поетична збірка К. Калитко «Катівня. Виноградник. Дім» демонструє прискіпливу увагу автора до темпоральних мотивів, які реалізовані на формально-змістовому рівні. Концепт часу у творах К. Калитко по-різному виявляє себе в зображенні модусів минулого, теперішнього та майбутнього: теперішнє — простір тривоги; потужне емоційне переживання «тут-і-тепер», навіть коли джерела цього переживання минули, віддалені в часі; хисткість майбутнього. Художня семіотика часу в К. Калитко тісно пов'язана з міфопоетичними образами, які мають, зокрема, християнські джерела. Основні мотиви, які концентруються навколо темпоральної семантики, — мотиви роду, дитинства, старості, травматичної пам'яті, тривання, кохання, смерті, вічності. Характерною рисою ідіостилію К. Калитко є наявність великої кількості тропів (насамперед, епітетів, порівнянь, метафор), в основі яких — поетичне осмислення часових образів.

ДЖЕРЕЛА

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. — К. : Либідь, 2002. — 664 с.
2. Калитко К. Катівня. Виноградник. Дім : поезія / Катерина Калитко. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. — 144 с.
3. Катерина Калитко: У найближче десятиліття є підстави очікувати дуже свіжої, страшної і доброї прози : інтерв'ю з Є. Стасіневичем [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.theinsider.ua/art/katerina-kalitko/>
4. «Поезія»: відгуки журі «ЛітАкценту року — 2014» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2015/01/21/poezija-vidhuky-zhuri-litakcentu-roku-2014/>
5. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. — М. : Искусство, 1976. — 614 с.

REFERENCES

1. Voitovych, V. (2002). *Ukrainska mifolohiia*. Kyiv, 664 p.
2. Kalytko, K. Kativnia. (2014). *Vynohradnyk. Dim: poezii*. Lviv, Vydavnytstvo Staroho Leva, 144 p.
3. Kalytko, Kateryna. U naiblyzhche desiatylittia ye pidstavy ochikuvaty duzhe svizhoi, strashnoi i dobroi prozy: interv'iu z Ye. Stasinevychem. <http://www.theinsider.ua/art/katerina-kalitko>
4. «Poeziia»: vidhuky zhuri «LitAktsentu roku — 2014» <http://litakcent.com/2015/01/21/poezija-vidhuky-zhuri-litakcentu-roku-2014>
5. Potebnia, A. A. (1976). *Estetika i pojetika*. Moskva, Iskusstvo, 614 p.

Лилия Лавринович

**ПОЭТИЧЕСКИЙ СБОРНИК К. КАЛИТКО «КАМЕРА ПЫТОК. ВИНОГРАДНИК. ДОМ»:
ТЕМПОРАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СОДЕРЖАНИЯ И ФОРМЫ**

В статье исследованы особенности реализации темпоральных мотивов в поэтическом сборнике К. Калитко «Камера пыток. Виноградник. Дом». Концепт времени в произведениях К. Калитко по-разному проявляет себя в изображении прошлого, настоящего и будущего. Художественная семиотика времени у К. Калитко тесно связана с мифопоэтическими образами. Основные темпоральные мотивы — рода, детства, старости, травматической памяти, продолжения, любви, смерти, вечности. Характерной чертой стиля К. Калитко является наличие большого количества тропов, в основе которых — поэтическое осмысление временных образов.

Ключевые слова: поэтика времени, современная украинская лирика, Катерина Калитко, мотив времени, мифопоэтика, темпоральная семантика.

Liliia Lavrynovych

**THE COLLECTION OF POETRY “TORTURE CHAMBER. VINEYARD. HOME” BY KATERYNA KALYTKO:
TEMPORAL ASPECTS OF MEANING AND FORM**

The article investigates peculiarities of temporal motifs realization in K. Kalytko's poetry collection “Torture Chamber. Vineyard. Home”. The concept of time in K. Kalytko's works manifests itself in the portrayal of the past, present and future (where present stands for the space of anxiety; powerful emotional experience “here-and-now”, even if the source of its experience is already in the past; precariousness of the future). The artistic semiotics of time in K. Kalytko's works is closely associated with the mythopoetic images which have, in particular, Christian sources. The main motifs, which clustering around the temporal semantics, are the motifs of kin, childhood, old age, traumatic memory, duration, love, death, eternity. The peculiar feature of K. Kalytko's style is the presence of many tropes (mainly epithets, comparisons, metaphors) based on the poetic comprehension of temporal images.

Key words: temporal poetics, modern Ukrainian lyrics, Kateryna Kalytko, time motif, mythopoetics, temporal semantics.